

Agnieszka Ślatała

Analiza porównawcza polskich i francuskich wykładników kauzatywności na przykładzie emocji: radości, smutku, złości, strachu

0. Wstęp

W każdym systemie językowym obserwuje się występowanie form, dzięki którym można wyrażać związki przyczynowo-skutkowe. W niniejszym artykule skupimy się na czasownikach występujących samodzielnie, w konstrukcjach werbo-nominalnych, a także na nominalizacjach zdań złożonych pod kątem pełnionej funkcji w języku polskim i francuskim. Analiza porównawcza ma na celu określenie, w jakim zakresie obydwie systemy językowe dysponują podobnymi środkami, gdy idzie o wyrażanie kauzatywności, a w jakim zaznaczają swoją odrębność. Badanie zostanie zawężone do struktur, w których rzeczownik odsyła do emocji. Z uwagi na fakt, iż emocje mają, z jednej strony, charakter uniwersalny, a z drugiej, kulturowy, ich analiza wydaje się interesująca z punktu widzenia społecznego. Jeśli zaś chodzi o analizę językoznawczą, warto podkreślić, iż nazwy odsyłające do emocji wchodzą w związki wyrazowe z czasownikami, które pełnią w tych związkach określoną funkcję, a mianowicie funkcję podpory gramatycznej, tzw. *verbe support* (ewentualnie z nadwyżką semantyczną), lub funkcję kauzatywną.

W niniejszej pracy zwracamy uwagę na takie nazwy takich emocji, jak: radość, smutek, strach i złość. Ich wybór jest motywowany badaniami Paula Ekmana (1999: 45–60), który postuluje istnienie tzw. podstawowych emocji, odczuwanych przez człowieka niezależnie od jego pochodzenia i kultury (dlatego wielu badaczy zarzuca Ekmanowi, iż bagatelizuje on wpływ kulturowy na sferę emocji (Prinz 2012: 1–19). Uznając fakt, iż podejście Ekmana oraz innych badaczy może być dyskusyjne, decydujemy się przyjąć wyżej wymienione emocje jako podstawowe, ponieważ, jak mówi Ekman, ich fundamentalną rolą jest mobilizowanie organizmu do szybkiej reakcji, tj. do radzenia sobie podczas ważnych spotkań, a zdolność radzenia ma wynikać z doświadczenia, czyli działań adaptacyjnych w prze-

szłości¹. Pisze o tym również Jesse Prinz (2012: 3), zwracając uwagę na pierwotną rolę strachu w ludzkim zachowaniu:

The bodily response associated with fear is no accident. It prepares an organism for flight. This fact has been used to provide another argument for evolutionary psychology. [...] Fear, they say, is evolved to cope with dangers (Plutchik, 1980). When we are afraid, we flee or fight. Both of these responses allow us to cope with potential threats. Danger poses a major survival challenge, so psychological mechanisms that lead us to cope with danger effectively are the kind of thing that evolution would have selected for. The adaptiveness of fear lends support to the claim that fear is the product of evolution.

Jest to jeden z dowodów na to, że Prinz popiera teorię Ekmana, według której ludzkie uczucia są wynikiem biologicznego i ewolucyjnego dostosowania się do warunków, w jakich żyli ludzie pierwotni. Prinz stara się pogodzić teorię Ekmana z innym podejściem, a mianowicie z konstruktywizmem społecznym. Przyznaje on, iż istnieją emocje, które można określić mianem „podstawowych”, ale uwzględnia także wpływ kulturowy na ich rozwój. System językowy odzwierciedla ludzkie zachowania i emocje.

1. Pojęcie kauzatywności

Nie ulega wątpliwości, że kauzatywność wzbudzała zainteresowanie badaczy z różnych dziedzin już od czasów starożytnych (Jackiewicz 1998: 26). Wśród nich są również lingwiści, którzy badają sposób, w jaki może być ona wyrażana w systemach językowych. Na przykład Agata Jackiewicz (1998) zwraca uwagę na fakt, iż kauzatywność przejawia się w wielu kategoriach gramatycznych i leksykalnych. Jej relacje z takimi pojęciami, jak: agent, czas, argumentacja itd. sprawiają, że badanie tego zagadnienia jest niezbędne w analizie semantycznej i pragmatycznej wypowiedzi (Jackiewicz 1998). Jackiewicz omawia szeroki zakres badań w porządku chronologicznym, a także układa je według poszczególnych dziedzin (Jackiewicz 1998). Jeśli chodzi o badania językoznawcze, warto przywołać w tym miejscu prace Gastona Grossa (2004 i 2009) dotyczące języka francuskiego lub Agnieszki Zatorskiej (2008) z zakresu języka polskiego i słoweńskiego. W niniejszym artykule przyjmujemy definicję kauzatywności zaproponowaną przez Zatorską (2008: 30), która uważa, iż

¹ „[...] to mobilize the organism to deal quickly with important interpersonal encounters, prepared to do so by what types of activity have been adaptive in the past”, P. Ekman 1999, s. 46 (tłum. A.Ś.).

wspólnym mianownikiem dla kauzatywów jest obecność znaczenia ‘powodować’. Na przykład, jeśli: P1 *powoduje*, że P2 *odczuwa emocję E1*, to zdanie *Jaś zasmuca Kasię* można interpretować jako *Jaś (P1) powoduje, że Kasia (P2) odczuwa smutek (E1)*.

Zanim przejdziemy do analizy przykładów, należy zwrócić uwagę na obserwacje poczynione przez Christophe’a Andrégo i Françoise’a Lelorda (2013: 127), którzy, analizując smutek, podkreślają, iż jest on skutkiem utraty kogoś bliskiego lub przykrego zdarzenia losowego (utruty ukochanej osoby, cennego przedmiotu, statusu społecznego czy też wartości / celów w życiu). Obserwacja ta pokrywa się z typologią kauzatywności zaproponowaną przez Elenę Kordi (za: Jackiewicz 1998: 44). Wyróżnia ona cztery typy sytuacji, do których odsyłają czasowniki kauzatywne: (i) wpływ człowieka na drugiego człowieka, (ii) wpływ człowieka na wydarzenie, (iii) wpływ wydarzenia na człowieka oraz (iv) wpływ jednego wydarzenia na drugie. W ten sposób język stanowi odzwierciedlenie relacji, jakie zachodzą zarówno pomiędzy ludźmi, jak i wydarzeniami.

W niniejszej pracy koncentrujemy się na relacji przyczynowo-skutkowej wyrażanej przez czasowniki funkcjonujące samodzielnie lub w strukturach werbo-nominalnych, a także poddajemy analizie grupy imienne, w których czasowniki są niewidoczne na powierzchni. Jednocześnie chcemy podkreślić, jak istotny dla wyrażenia tej relacji jest czasownik, gdyż stanowi on „spoiwo” łączące poszczególne elementy relacji przyczynowo-skutkowej.

2. Czasowniki kauzatywne

Czasowniki kauzatywne są skorelowane formalnie z formami rzeczownikowymi, np. *radość – radować*, *smutek – zasmucać*, *złość – złościć*, *strach – straszyć* itd. dla języka polskiego, a także: *joie – réjouir*, *tristesse – attrister / contrister*, *colère – colérer*, *peur – apeurer / épeurer* itd. dla języka francuskiego. Samodzielnie występujący czasownik może zatem wyrażać relację przyczynowo-skutkową połączoną z informacją o wybranej nazwie emocji. Można mówić w tym wypadku o „kondensacji sensu”. Całe wyrażenie może zostać przekształcone we wspomnianą wcześniej strukturę, tj. P1 *powoduje*, że P2 *odczuwa emocję E1*, np. *Jaś zasmuca Kasię*² to *Jaś*

² Przywoływane przykłady pochodzą z korpusów lub zostały stworzone przez autorkę na podstawie zaobserwowanych w korpusie albo w słowniku struktur. Korzystano z Narodowego Korpusu Języka Polskiego i Korpusu Emolex. Ponadto posłużono się słownikiem *Dictionnaire des cooccurrences* dostępnym pod adresem: <http://www.btb.termiumplus.gc.ca/cooc-srch?lang=fra&srchtxt=peur&i=&lettr=&cur=1&nmbr=-&comencsrch.x=0&comencsrch.y=0> [dostęp: 10.11.2016].

(P1) *powoduje, że Kasia (P2) odczuwa smutek (E1)*. Czasownik funkcjonuje tutaj jako zredukowane zdanie złożone. Relacja pomiędzy poszczególnymi elementami jest na tyle złożona, że argumenty łączące się z czasownikiem nie są realizowane przez dowolny rzeczownik. Ilustrują to przykłady związane z czasownikami *radować / rozradować kogoś* (o aspekcie gramatycznym będzie mowa w dalszej części analizy): *Wygrana w konkursie radowała Kasię* vs. *Wygrana w konkursie rozradowała Kasię* vs. (?) *Jaś radował Kasię* vs. *Jaś rozradował Kasię*. W tej konstrukcji rzeczownik P1 w miejscu podmiotu może mieć wartość [+ożywiony/-ożywiony], jednak przedostatnie zdanie wydaje się dyskusyjne – w przeciwieństwie do sytuacji, w której czasownik łączący argument P1 o wartości [+ożywiony] z argumentem P2 w relacji przyczynowo-skutkowej jest w formie dokonanej.

Inaczej wygląda sytuacja w przypadku czasowników *zasmucać / zasmucić kogoś, złościć / rozzłościć kogoś* oraz *straszyć / wystraszyć kogoś*, np. *Jaś zasmucił Małgosię* vs. *Jaś zasmucał Małgosię* vs. *Przegrana zasmuciła Jasia* vs. (?) *Przegrana zasmucała Jasia*. Ostatnie zdanie budzi wątpliwości ze względu na połączenie rzeczownika *przegrana* z czasownikiem w formie niedokonanej *zasmucać*. Natomiast jeśli na miejscu podmiotu P1 użyć by innego rzeczownika, na przykład *myśl*, zdanie jest poprawne: *Ta myśl zasmucała Jasia*. Co ciekawe, zestawienie rzeczownika *przegrana* z czasownikiem kauzatywnym niedokonanym *smucić kogoś*, np. *Przegrana smuciła Jasia*, nie wzbudza takich kontrowersji. Wynika z tego, że łączliwość pomiędzy poszczególnymi elementami zdania, czyli P1, P2 z czasownikiem, jest ograniczona semantycznie przez rzeczowniki występujące na pozycji P1 i P2.

W przypadku czasownika *złościć / rozzłościć kogoś* nie ma takich ograniczeń: *Jaś złościł Małgosię* vs. *Przegrana złościła Małgosię* vs. *Jaś rozzłościł Małgosię* vs. *Przegrana rozzłościła Małgosię*. Podobnie jest z czasownikami *straszyć / wystraszyć kogoś*, z jednym wyjątkiem: *Jaś straszy Małgosię* vs. *Jaś wystraszył Małgosię* vs. (?) *Przegrana straszy Małgosię* vs. *Przegrana wystraszyła Małgosię*. Przedostatnie zdanie wzbudza wątpliwości, jednak jeśli je przeformułować na: *Widmo przegranej straszy Małgosię*, brzmi ono poprawnie. Co jest wspólne dla wszystkich omówionych w tym akapicie emocji to konieczność użycia na pozycji P2 rzeczownika ożywionego.

W przeciwieństwie do języka polskiego język francuski zdaje się swobodnie łączyć czasownik z podmiotami o wartości [+ożywiony] oraz [-ożywiony], np. *Jean réjouit Marie* vs. *La victoire réjouit Jean* vs. *Jean attriste Marie* vs. *L'échec attriste Jean*, a także: *Jean contriste Marie* vs. *L'échec contriste Jean* vs. *Jean colère Marie*; i: *L'échec colère Jean* vs.

Jean apeure Marie vs. L'obscurité apeure Marie vs. Jean épeure Marie vs. L'obscurité épeure Marie. Niemniej, aby zdania były poprawne, należy wybrać takie rzeczowniki ożywione, których desygnaty nazywają zjawiska rzeczywiście mogące wprawić kogoś w określoną emocję, np. *Le monstre épeure Jean vs. (?) Le pot épeure Jean.* Zależy to zarówno od ogólnospołecznego uzgodnienia co do konceptu radości, smutku, złości czy strachu, jak i od uwarunkowań kulturowych.

Istotne w zdaniach z czasownikiem kauzatywnym jest miejsce rzeczowników P1 i P2. Zamiana argumentów miejscami zmienia znaczenie zdania, np. *Jean attriste Marie vs. Marie attriste Jean.* W pierwszym zdaniu to Maria odczuwa smutek, w drugim zaś Jan. Taka zmiana znaczenia ma miejsce, gdy oba rzeczowniki mają wartość [+ożywiony]. Zjawisko to nie zachodzi, gdy jeden z nich ma wartość [-ożywiony], np. *L'échec attriste Jean vs. *Jean attriste l'échec* oraz *Przegrana smuci Jasia vs. *Jaś smuci przegraną.*

Jak można zaobserwować na podstawie przykładów, w relacji przyczynowo-skutkowej istotne jest, jakie rzeczowniki łączą się z czasownikiem kauzatywnym. Kauzatywność, jak wskazała przywołana wcześniej Kordi, to nie tylko następstwo czasowe, ale także związek oparty na znaczeniu poszczególnych elementów, w których czasownik odgrywa istotną rolę, wskazując chociażby na takie wartości gramatyczne, jak czas, tryb czy też aspekt gramatyczny (w języku polskim). Jednak ponieważ kauzatywność jest *relacją*, to oprócz czasownika ważną rolę odgrywają rzeczowniki P1 i P2, które zajmują określone pozycje i pełnią określone role semantyczne. W obu językach, polskim i francuskim, element P2 ma wartość [+ożywiony], zaś wybór P1 nie jest przypadkowy ze względów semantycznych.

3. Czasownik kauzatywny w strukturach werbo-nominalnych

W strukturach werbo-nominalnych czasownik, zwany *synsemantycznym, werbalizatorem, leksykalnym czasownikiem posiłkowym* lub *czasownikiem podporowym* (Vetulani 2012: 18), wyzbywa się swojego pełnego znaczenia. To rzeczownik odgrywa rolę predykatu, a w przypadkach, które nas interesują, odsyła do emocji (np. *odczuwać radość, czerpać radość z czegoś, poczuć złość do kogoś, wpaść w złość, pogrążyć się w smutku, żyć w strachu* itd.):

[P]rzypominamy, iż *predykat* jest tym elementem, który w strukturze zdaniowej nieprzechodniej opisuje własność podmiotu (czyli jednego tylko implikowanego argumentu; stąd mowa o predykatkach jednoargumentowych [...]) albo relację,

jaka zachodzi pomiędzy argumentami (tj. podmiotem a dopełniaczem albo dopełnieniami – wtedy predykat określany jest jako dwu- lub wieloargumentowy [...]). Sam rzeczownik abstrakcyjny, mimo że orzeka o podmiocie [...] nie ma jednak zdolności dostarczania informacji (nieodzownej w predykcji) o czasie, aspekcie, modalności oraz osobie i dlatego łączy się w dyskursie z pewnym typem czasownika [...] (Vetulani 2012: 16–19).

W tego typu strukturach czasowniki mogą zachować swoje znaczenie (niekiedy metaforyczne) i wystąpić w funkcji kazuatywów, np. *wywoływać radość, powodować smutek u kogoś, siać strach, dawać radość, wносить radość, budzić smutek, przynosić smutek* w języku polskim, i *causer de la joie, provoquer de la tristesse, apporter de la joie, stimuler de la tristesse, réveiller de la colère, alimenter la peur* w języku francuskim. W przytoczonych użyciach czasowniki odpowiadają podanej na wstępie definicji, zgodnie z którą zachowana jest relacja: P1 *powoduje, że* P2 *odczuwa emocję* E1. Ta zależność jest ukryta w strukturze głębokiej, gdyż mamy do czynienia *de facto* z dwoma predykatami: przyczyną (celowe działanie lub wydarzenie losowe) oraz skutkiem (odczuwaniem emocji). Elementem łączącym te dwa predykaty jest P2, który jest „celem” działań P1 (jednak nie zawsze można mówić o „celowości” działań, gdyż przyczyną stanu emocjonalnego nie zawsze musi być rzeczownik ożywiony) i który w następstwie tych działań odczuwa emocję E1. Przykładowe zdanie *Jaś wprawił Małgosię w złość* można rozbić na dwa zdania: *Jaś zadziałał na Małgosię* (zdanie przyczynowe) i *Małgosia odczuła złość* (zdanie skutkowe). Pozorna obecność trzech argumentów w strukturach werbo-nominalnych analizowanych powyżej wynika zatem z tego, że jeden z argumentów, tj. emocja, jest *de facto* predykatem głównym struktury *Małgosia odczuła złość*, czego z pozoru nie dostrzega się w strukturze kazuatywnej.

W tabeli nr 1 ujęto w nawiasy formy aspektu dokonanego czasownika. Wskazane formy, dokonane i niedokonane, łączą się z wybranymi nazwami uczuć. Ukośnikiem oddzielono od siebie formy czasowników. Pogrubienie wskazuje na czasowniki łączące się z wszystkimi analizowanymi uczuciami; te czasowniki można stosować wymiennie przy analizowanych nazwach uczuć.

Tabela 1. Czasowniki kauzatywne w strukturach werbo-nominalnych w języku polskim

RADOŚĆ	<i>wywoływać (wywołać) / powodować / budzić (obudzić) / wzbudzać (wzbudzić) / sprawiać (sprawić) / przynosić (przynieść) / dawać (dać) / rozbudzać (rozbudzić) / zapewnić / wnosić (wnieść) w życie</i>
SMUTEK	<i>wywoływać (wywołać) / budzić (obudzić) / przynosić (przynieść) / nieść / napawać / napelniać (napelnić) / przysparzać (przysporzyć)</i>
ZŁOŚĆ	<i>wywoływać (wywołać) / budzić (obudzić) / wprawiać (wprawić) w złość wzniecać (wzniecić) złość, robić (zrobić) na złość</i>
STRACH	<i>wywoływać (wywołać) / budzić (obudzić) / wzbudzać (wzbudzić) / siać (zasiać)</i>

W analizowanych strukturach czasownik odgrywa ważną rolę, gdyż, z jednej strony, niesie informację na temat osoby, czasu i aspektu, a z drugiej strony narzuca formę fleksyjną rzeczownikowi, np. *sprawić komuś radość* vs. *napelniać kogoś smutkiem*.

Istotną cechą charakterystyczną różniącą język polski od francuskiego jest aspekt gramatyczny. Większość polskich czasowników występuje w dwóch formach, ale zdarzają się również czasowniki jednoaspektowe, nieposiadające drugiej formy, np. *napawać*. Jeśli czasownik występuje w formie niedokonanej i dokonanej, to różnica znaczeniowa między nimi jest na tyle istotna, że są to, *de facto*, dwa różne czasowniki, np. *Morderca siał strach w sercach obywateli* vs. *Morderca zasiał strach w sercach obywateli*. Ma to wpływ na wybór łączących się z nimi argumentów, o czym pisaliśmy przy okazji wcześniejszej analizy. Co ważne, w klasycznych strukturach werbo-nominalnych rzeczownik abstrakcyjny niekoniecznie łączy się z obiema formami. Niemniej, na podstawie przeanalizowanych przykładów można zauważyć, że w przypadku czasowników kauzatywnych większość czasowników łączy się w obydwu formach z nazwami emocji.

Zauważmy, że niektóre z czasowników można określić jako „uniwersalne”, ponieważ łączą się z każdą z analizowanych nazw emocji, inne zaś „wyspecjalizowały się” i łączą się tylko z określonymi rzeczownikami. Specyficzna grupa czasowników łączy się tylko z nazwami radości i smutku, np. *nieść radość / smutek* vs. *przynosić radość / smutek*. Obecność takich wyrażen, jak: *dawać (dać) radość, wnosić (wnieść) radość* i wyrażen wcześniej wymienionych można rozumieć jako próbę odzwierciedlenia obserwacji społecznych. Radosne i smutne chwile przeciwstawia się sobie na zasadzie koła fortuny lub kapryśnego losu, który raz daje, a raz zabiera, np. *Gwiazdor niósł radość dzieciom, Wspólne ubieranie choinki dawało rodzinie wiele radości, Pojawienie się Joanny wniosło w jego życie wiele radości, Kolejny miesiąc przynosił tylko smutek*.

W odróżnieniu od radości czy smutku czasowniki, które łączą się ze strachem i złością, są mocniej zniuansowane semantycznie niż omawiane wcześniej samodzielne czasowniki kauzatywne (tj. *złościć / rozzłościć kogoś* czy *straszyć / wystraszyć kogoś*), np. *wprawiać (wprawić) kogoś w złość, wzniecić złość u kogoś* lub *wzbudzać (wzbudzić) u kogoś strach*. Taki dobór czasowników zdaje się nieprzypadkowy. Można w tym wypadku jedynie przypuszczać, czy jest to efekt postrzegania tych emocji jako bardziej ekspresywnych i impulsywnych, czy też *wrodzonych* lub *pierwotnych*. Warto zwrócić uwagę na zwrot: *zrobić komuś na złość*, który zdecydowanie różni się od francuskiego *mettre quelqu'un en colère*. Polskie wyrażenie znaczy nie tylko, parafrazując, ‘sprawić, aby ktoś odczuł złość, irytację’, ale też ‘świadomie zadziałać wbrew woli tej osoby’, np. *Jaś zrobił na złość Marysi, kupując buty o dwa rozmiary za duże*. Niemniej, interpretacja kauzatywna tego wyrażenia nie jest oczywista, gdyż potrzeba szerszego kontekstu, aby sprawdzić, czy skutek *Marysia odczuła złość* ma miejsce. Sama intencja takiego działania niekoniecznie oznacza osiągnięcie zamierzonego celu.

Czasownik w języku francuskim ma podobne właściwości co w języku polskim. Realizuje również relację P1 *powoduje, że P2 odczuwa emocję E1*, np. *Les attentats suscitent la peur dans la société*, gdzie *zamachy (P1) powodują, że społeczeństwo (P2) odczuwa strach (E1)*. Od niego jest także uzależniony wybór przyimka lub rodzajnika (tak jak dla polskiego wybór przypadku). Natomiast nie znaleziono w odnotowanych przykładach czasownika „uniwersalnego” (zob. tabela nr 2), tak jak w przypadku języka polskiego (por. tabela nr 1), ani też czasowników łączących się z konkretnymi rzeczownikami odsyłającymi do emocji (w polskim były to pary: radość-smutek oraz złość-strach). W tabeli nr 2 zebrano francuskie czasowniki podporowe. Z uwagi na to, że język francuski nie dysponuje

aspektem gramatycznym, nie było konieczne odnotowanie różnych form aspektowych, tak jak miało to miejsce w przypadku polskiego.

Tabela 2. Czasowniki kauzatywne w strukturach werbo-nominalnych w języku francuskim

JOIE	<i>faire / procurer / apporter / causer</i>
TRISTESSE	<i>provoquer / causer / inciter / stimuler</i>
COLERE	<i>déclencher / provoquer / soulever / susciter / déclencher / exciter / réveiller</i>
PEUR	<i>faire / alimenter / produire / susciter / inspirer</i>

Warto zwrócić uwagę, iż czasownik, który zdaje się najbardziej neutralny semantycznie – *causer* – nie łączy się ze wszystkimi nazwami emocji, np. *Les actions de Jean ont causé de la joie chez Marie* vs. *Les actions de Jean ont causé de la tristesse chez Marie* vs. (?) *Les actions de Jean ont causé de la colère chez Marie* vs. (?) *Les actions de Jean ont causé de la peur chez Marie*. Ostatnie dwa zdania budzą wątpliwości, zaś żaden z korpusów nie wykazał, aby czasownik *causer* łączył się z rzeczownikami *colère* i *peur*. Przyczynę wszystkich wymienionych emocji można wyrazić przy użyciu przyimka kauzatywnego *à cause de*, jak w przykładach: *A cause des actions de Jean Marie ressentait de la joie* vs. *A cause des actions de Jean Marie ressentait de la tristesse* vs. *A cause des actions de Jean Marie ressentait de la colère* vs. *A cause des actions de Jean Marie ressentait de la peur*. Wówczas strukturę werbo-nominalną z czasownikiem kauzatywnym zastępuje klasyczna struktura werbo-nominalna *ressentir* + *article partitif*, w której rzeczownik abstrakcyjny, w naszym przypadku emocja, jest predykatem, zaś czasownik pełni rolę *podporową*. Można zauważyć na podstawie analizy korpusu, że w porównaniu z językiem polskim francuskie czasowniki kauzatywne współwystępujące z analizowanymi nazwami emocji są równie zniuansowane i nacechowane – np. *déchaîner*, *exciter*, *réveiller*, *inspirer*, *stimuler*, *procurer* – co ich bezpośrednie lub synonimiczne odpowiedniki w języku polskim, np. *wywołać*, *wzbudzić*, *wznieść*, *dawać*. Podobnie jak w przypadku samodzielnie występujących czasowników kauzatywnych, tak w przypadku struktur werbo-nominalnych

miejsce elementów P1 i P2 ma znaczenie, np. *Jean cause de la tristesse chez Marie* vs. *Marie cause de la tristesse chez Jean*. Ponadto, w niektórych przypadkach i zależnie od znaczenia rzeczowników wyrażających P1 i P2 taka zamiana nie tylko nie zmienia sensu zdania, ale jest też niemożliwa, np. *Les attentats suscitent la peur dans la société* vs. **La société suscite la peur des attentats*. Podobnie jest w przypadku takich struktur w języku polskim, np. *Zamachy wzbudziły strach w społeczeństwie* vs. **Społeczeństwo wzbudziło strach w zamachach*. Wynika to z faktu, że zamiana elementów P1 i P2 miejscami jest możliwa tylko i wyłącznie, gdy oba mają cechę [+ożywiony].

Mimo różnic zarówno *stricte* gramatycznych (charakterystycznych dla każdego z systemów), jak i różnic w wyborze czasowników wyrażających kauzatywność w analizowanych strukturach języki polski i francuski w dość podobny sposób realizują omawianą relację. Przede wszystkim zachowany zostaje schemat P1 *sprawia, że* P2 *odczuwa emocję* E1, a czasownik odgrywa w nim znaczącą rolę. Jest przede wszystkim „łącznikiem” scalającym elementy P1, P2 oraz E1 w relacji przyczynowo-skutkowej. Informuje również o osobie, czasie, aspekcie i odpowiada za formę fleksyjną rzeczowników łączących się z nim. W przypadku struktur werbo-nominalnych, w których wybór czasowników współwystępujących z konkretną nazwą emocji jest większy, czasownik kauzatywny informuje także o rejestrze.

4. Grupy imienne wyrażające kauzatywność

Czasownik odgrywa znaczącą rolę w relacji przyczynowo-skutkowej i jest obecny *implicite* w grupach imiennych, chociaż pozostaje niewidoczny na powierzchni. Należy podkreślić, że nominalizacje są charakterystyczne dla dyskursu prasowego, a liczba przykładów odnalezionych w korpusie nie musi odzwierciedlać stanu dla normatywnego języka polskiego i francuskiego. Grupy imienne wyrażające kauzatywność, mimo iż pozornie pozbawione czasownika wyrażają relację przyczynowo-skutkową, np. *la joie de la victoire* w języku francuskim czy *radość ze zwycięstwa* w języku polskim. W obu wyrażeniach ukryte są *de facto* dwie kolokacje werbo-nominalne: *ressentir de la joie* i *odczuwać radość* oraz *remporter la victoire* i *odnieść zwycięstwo*, które łączą się w zdanie złożone: *Nous ressentons de la joie, parce que nous avons remporté la victoire* i *Odczuwamy radość, ponieważ odnieśliśmy zwycięstwo* (albo *l'équipe a remporté la victoire* i *drużyna odniosła zwycięstwo*, brak czasownika powoduje brak wskazania osoby, niemniej zazwyczaj jest nią podmiot zbiorowy, np. *drużyna, kibice* itd.). Ponadto rzeczowniki współwystępujące z nazwami emocji są najczęściej,

lecz nie zawsze, odczasownikowe, np. *radość ze zwycięstwa* – *zwycięzać* vs. *radość z sukcesu* – **sukcesować*; *smutek z powodu przegranej* – *przegrywać*; *smutek z powodu śmierci* – **śmiercić*.

W języku francuskim nominalizacja jest możliwa dzięki wyrażeniom spójnikowym, np. *à cause de*, rodzajnikowi częściowemu (*article partitif*) i przyimkom, np. *après*. Niemniej nie każde połączenie z wybraną emocją tworzy akceptowalną we francuskim grupę nominalną, np. **la joie à cause de la victoire*, *la tristesse à cause de la perte*, *la colère à cause de l'échec*, **la peur à cause de la perte*, *la joie de la victoire*, *la tristesse de la perte*, *la colère de l'échec*, *la peur de la perte*, *la joie après la victoire*, *la tristesse après la perte*, *la colère après l'échec*, **la peur après la perte*. Warto zwrócić uwagę, że nie każde użycie rodzajnika częściowego może być interpretowane jako kauzatywne, np. *la tristesse de la perte* vs. *la tristesse de la femme*. W pierwszym przykładzie *la perte* odnosi się do wydarzenia – utraty kogoś i smutku związanego z tą utratą, zaś w drugim smutek jest odczuwany przez kobietę. Zmiana znaczenia wynika z semantyzmu emocji, których są zdolne doświadczać tylko elementy o wartości [+ożywiony]. Natomiast znaczenie kauzatywne można uzyskać, jeśli rzeczowniki łączące się z emocjami odsyłają do wydarzeń, które można uznać za przyczynę wybranego stanu emocjonalnego, np. *la tristesse de la perte*, *la tristesse du départ*, *la tristesse de la mort*, *la tristesse de l'abandon*.

W języku polskim grupy imienne wyrażające kauzatywność również można przekształcić w zdania złożone, np. *radość ze zwycięstwa* – *Odczuwamy radość, ponieważ zwyciężyliśmy*; *smutek z powodu przegranej* – *Odczuwamy smutek, ponieważ przegraliśmy*; *złość z powodu przegranej* – *Odczuwamy złość, ponieważ przegraliśmy*. Rzeczownik łączący się w grupie imiennej z nazwą emocji może być przekształcony w zdaniu złożonym w kolokację werbo-nominalną lub w czasownik, np. *zwycięstwo* – *odnieść zwycięstwo*; *zwycięstwo* – *zwycięzać*. Niemniej nie zawsze jest możliwe utworzenie zarówno kolokacji, jak i czasownika, np. *przegrana* – *przegrywać* vs. *porażka* – *ponieść porażkę*. Inaczej wygląda sytuacja w przypadku grupy imiennej *strach przed czymś* albo *strach przed kimś*, w której *Strach przed najlepszym napastnikiem przeciwnej drużyny* przekształcamy w zdanie *Odczuwamy strach przed najlepszym napastnikiem przeciwnej drużyny*, a nie w zdanie złożone z czasownikiem lub strukturą werbo-nominalną.

Ponadto, tak samo jak w przypadku języka francuskiego, rzeczowniki łączące się w grupy imienne w języku polskim są najczęściej nieożywione, np. *Radość ze czegoś* – *Kibice odczuwali radość ze zwycięstwa drużyny* vs. **Kibice odczuwali radość z Jana*. Mimo iż w przedstawionych wyrażeniach

czasownik nie jest obecny *explicite*, to zachowana zostaje przywołana na początku relacja P1 *powoduje*, że P2 *odczuwa emocję* E1. Można zatem stwierdzić, że redukcja czasownika i nominalizacja zdania doprowadza do powstania konkretnego typu wyrażen nominalnych charakterystycznych dla danego rejestru językowego.

5. Wnioski

Zagadnienie kauzatywności nadal wzbudza zainteresowanie badaczy z wielu dziedzin. Samo zdefiniowanie tego pojęcia stanowi problem badawczy, który nie traci na aktualności. W niniejszym artykule skoncentrowaliśmy się na roli czasownika, który wyraża relację przyczynowo-skutkową, występując w strukturze werbo-nominalnej lub samodzielnie. Do naszych badań wybraliśmy wyrażenia związane z emocjami. Zauważyliśmy, że wybór czasownika, niezależnie od języka, nie wydaje się przypadkowy i odzwierciedla sposób, w jaki ludzie postrzegają i rozumieją emocje. W niniejszym artykule zaprezentowano trzy sposoby, dzięki którym czasownik wyraża kauzatywność, natomiast kwestia doboru czasowników, zwłaszcza w przypadku struktur werbo-nominalnych, stanowi materiał na osobną, pogłębioną analizę. Czasownik dostarcza informacji czysto gramatycznych, takich jak czas, tryb, aspekt, oraz ma wpływ na formę fleksyjną rzeczownika. Znaczenie rzeczowników zdaje się również powiązane z ogólnospołeczną koncepcją emocji i ich postrzeganiem. Niniejsza analiza pozwoliła stwierdzić, że czasownik może nie tylko wyrażać kauzatywność na trzy sposoby, ale odgrywa istotną rolę, łącząc poszczególne elementy w relacji przyczynowo-skutkowej.

Bibliografia

- André Ch., Lelord F., 2013, *Cum să ne exprimăm emoțiile și sentimentele*, Bukareszt.
- Ekman P., 1999, *Basic Emotions*, w: *Handbook of Cognition and Emotion*, red. T. Dalgleish, Chichester, s. 45–60.
- Gross G., Nazarenko A., 2004, *Quand la langue cause: contribution de la linguistique à la définition de la causalité*, „Intellectica”, nr 1, s. 15–41.
- Gross G., 2009, *Sémantique de la cause*, Paris.
- Jackiewicz A., 1998, *L'expression de la causalité dans les textes. Contribution au filtrage sémantique par une méthode informatique d'exploration contextuelle*, praca doktorska przygotowana pod kierunkiem J.-P. Desclesa na Uniwersytecie Paris-IV, Paryż.

- Kordi E., 1988, *Modal'nye i kausativnye glagoly v sovremennom francuzskom jazyke*, Leningrad Nauka (*Verbes modaux et causatifs en français contemporain*), Leningrad.
- Prinz J., 2012, *Which emotions are basic?*, w: *Emotion, Evolution, and Rationality*, red. D. Evans, P. Cruse, Oxford, s. 1–19.
- Vetulani G., 2012, *Kolokacje werbo-nominalne jako samodzielne jednostki języka*, Poznań.
- Zatorska A., 2008, *Polskie i słoweńskie predykatory kausatywne z nazwą barw w parafrazie*, „Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe”, nr 5, s. 29–43.

Comparative analysis of Polish and French causal indices based on expressions of emotions: happiness, sadness, anger, fear

SUMMARY

The aim of this paper is to present and analyse the markers of causativeness in French and Polish lexicon referring to basic emotions such as: sadness, joy, anger and fear. The analysis concerns the verbal markers: the verb itself, the verb in verb-nominal structures and the nominal groups. The objective of this article is to verify if both systems, French and Polish, offer the same or similar markers of causativeness on semantic and syntactic level. Simultaneously, the analysis aims to present the semantical diversity bound to these markers. It appears that in spite of grammatical differences, French and Polish offer a variety of verbal markers, which reflect the human perspective upon emotions.

Key words: causativeness, causative verbs, verb-nominal structures, causative nominal groups, basic emotions, comparative analysis.

O Autorce:

Agnieszka Ślatała jest absolwentką filologii romańskiej i filologii rumuńskiej na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Od roku 2014 jest doktorantką w Zakładzie Językoznawstwa Romańskiego i Badań Kontrastywnych w Instytucie Filologii Romańskiej UAM. Zakres zainteresowań badawczych Agnieszki Ślatały to: językoznawstwo porównawcze, semantyka związków wyrazowych nazywających emocje, przejawy manipulacji językowej, analiza dyskursu politycznego w języku polskim, francuskim oraz rumuńskim, poezja rumuńska po roku 1945.

E-mail: agnieszka.slatala@amu.edu.pl